

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

سلسله تک‌نگاشت‌های
الگوی اسلام ایران پیشرفت

مبانی انسان‌شناختی پیشرفت در حکمت متعالیه

اردیبهشت ماه ۱۳۹۵

رهبر فرزانه انقلاب اسلامی:

باید در طراحی الگوی اسلامی-ایرانی پیشرفت
بر چهار عرصه‌ی فکر، علم، معنویت و زندگی تکیه شود
که در این میان، موضوع «فکر» بنیانی‌تر از بقیه‌ها است

در دیدار اعضای شورای عالی
مرکز الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت
۱۳۹۱/۱۲/۱۴

عنوان و نام پدیدآور	: مبانی انسان‌شناختی پیشرفت در حکمت متعالیه / نگارش یحیی بوذری‌نژاد ... او دیگران؛ آیه سفارش مرکز الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت.
مشخصات نشر	: تهران: مرکز الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت، انتشارات الگوی پیشرفت، ۱۳۹۵.
مشخصات ظاهری	: ۹۶ ص: مصور، جدول، نمودار.
فروست	: سلسله تک‌نگاشت‌های الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت: ۷۶.
شابک	: ۹۷۸-۶۰۰-۷۶۱۱-۷۶-۰
وضعیت فهرست نویسی	: فیپا
یادداشت	: نگارش یحیی بوذری‌نژاد، ابوالقاسم میرزابابایی، مسلم طاهری، الهه مرندی.
یادداشت	: واژه‌نامه.
یادداشت	: کتابنامه: ص ۶۶ - ۷۰.
موضوع	: صدرالدین شیرازی، محمدبن ابراهیم، ۹۷۹ - ۱۰۵۰ق-- نظریه درباره انسان‌شناسی فلسفی
موضوع	: Sadradding shirazi, Mohammad ebn Ebrahim-- Views on philosophical anthropology
موضوع	: انسان‌شناسی فلسفی
موضوع	: Philosophical anthropology
موضوع	: حکمت متعالیه
موضوع	: Transcendent philosophy
موضوع	: انسان (اسلام)
موضوع	: Theological anthropology -- Islam
موضوع	: فلسفه اسلامی -- متون قدیمی تا قرن ۱۴
موضوع	: Islamic philosophy -- Early works to 20th century

سلسله تک‌نگاشت‌های الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت: مبانی انسان‌شناختی پیشرفت در حکمت متعالیه

نگارش: دکتر یحیی بوذری‌نژاد (دانشیار دانشگاه تهران)
ابوالقاسم میرزابابایی / مسلم طاهری / الهه مرندی

ناشر: نشر الگوی پیشرفت، وابسته به مرکز الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت

نوبت چاپ: اول، اردیبهشت ماه ۱۳۹۵

شمارگان: ۱۰۰۰ نسخه

شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۷۶۱۱-۷۶-۰

قیمت: ۵۰۰۰۰ ریال

تلفن: ۰۲۱ ۸۸۰۱۴۶۴۸ - ۰۲۱ ۸۸۶۳۴۰۰۸

www.olgou.ir

Email:olgou@olgou.ir

نشانی: تهران، خیابان جلال آل احمد، روبه‌روی بیمارستان شریعتی، شماره ۳
تمامی حقوق این اثر متعلق به مرکز الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت است.
مسئولیت دیدگاه‌های بیان شده در این تک‌نگاشت بر عهده مؤلفان محترم است.

پیشگفتار

تعیین مبانی، ارکان، چارچوب و مسیر پیشرفت کشور در نظام مقدس جمهوری اسلامی ایران باید با مشارکت گسترده و حضور همه جانبه دانشمندان، محققان، نخبگان دانشگاهی و حوزوی و جوانان این مرز و بوم صورت گیرد. به گواه تاریخ و تجارب گذشته، پیشرفتی همه‌جانبه و پایدار خواهد بود که مبانی اسلامی و اقتضائات ایرانی در آن توأمان مورد توجه باشد.

اینک مرکز الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت در آستانه اتمام سه سال تلاش‌های علمی، تخصصی و فکری درباره پیشرفت اسلامی ایرانی، برگزاری نشست‌های علمی و تخصصی، تاسیس اندیشکده‌های مرکز، انتشار صدها مقاله ارزشمند و تهیه نقشه راه تدوین الگو و انجام برخی از مراحل آن، در نظر دارد با هدف تولید دانش و گسترش و تعمیق ادبیات موضوعی در حوزه الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت، آثاری را به‌صورت تک‌نگاشت‌های علمی فاخر منتشر نماید.

تک‌نگاشت نوشتاری تخصصی و نیمه‌مبسوط است که توسط یک پژوهشگر خبره در یک موضوع خاص نگاشته می‌شود. تک‌نگاشت از نظر حجم و محتوا حد فاصل مقاله و کتاب است و نویسنده با پردازش و تحلیل یافته‌ها و مطالعات تخصصی پیشین و افزودن یافته‌های پژوهشی جدید خود و تحلیل جامع و منسجم آنها افق‌های تازه‌ای را در زمینه مورد بررسی می‌گشاید.

سلسله تک‌نگاشت‌های الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت که در مجلدات مختلف منتشر می‌شوند، حاصل تلاش جمعی از استادان، اندیشمندان و محققان دانشگاهی و حوزوی است که مراحل مختلف نگارش، ارزیابی، ویراستاری، تدوین و انتشار را با نظارت متخصصان و اهل فن گذرانده است و در اختیار صاحب‌نظران قرار می‌گیرد. در پایان از مساعدت‌ها و تلاش‌های ارزنده نویسندگان تک‌نگاشت‌ها و داوران و مراکز مختلف علمی و پژوهشی که ما را در تهیه، تدوین و انتشار این سلسله یاری رسانند، تقدیر و تشکر می‌شود. امید است این محتوای علمی بتواند افق‌های نو و روشنی را در پیش چشم متخصصان دانشگاهی و حوزوی بگشاید و هر روز در طی مسیر تدوین و تحقق الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت گام‌های بلندتر و استوارتری برداشته شود.

فهرست

۷	خلاصه.....
۹	مقدمه.....
۱۴	هدف کلی.....
۱۴	اهداف جزئی.....
۱۴	پرسش اصلی.....
۱۴	پرسش‌های فرعی.....
۱۵	فصل اول: بررسی تحولات انسان‌شناسی در غرب.....
۱۵	مبحث اول: بررسی روند تغییرات دیدگاه غرب نسبت به انسان.....
۲۰	نتیجه‌گیری فصل اول.....
۲۳	فصل دوم: بررسی مدل‌های توسعه و تاثیر انسان‌شناسی بر آن‌ها.....
۲۴	مبحث اول: نظریه‌های توسعه.....
۲۵	گفتار اول: نظریه تکاملی.....
۲۵	گفتار دوم: نظریه امپریالیسم.....
۲۶	گفتار سوم: نظریه نوسازی.....
۲۷	گفتار چهارم: نظریه وابستگی.....
۲۹	گفتار پنجم: نظریه نظام جهانی.....
۳۱	گفتار ششم: نظریه پساتوسعه‌گرایی.....
۳۲	نتیجه‌گیری فصل دوم.....
۳۵	فصل سوم: مبانی انسان‌شناختی سعادت و پیشرفت در حکمت متعالیه.....
۳۵	مبحث اول: تعریف حکمت متعالیه.....
۳۶	مبحث دوم: هستی‌شناسی در حکمت متعالیه.....
۳۷	گفتار اول: اصالت و وحدت وجود.....

- گفتار دوم: امکان فقری..... ۳۸
- گفتار سوم: عمومیت و شمول علم و اراده و حیات و شعور و دیگر کمالات وجودی..... ۴۰
- گفتار چهارم: قاعده بسیط الحقیقه کل الاشیاء و لیس بشی منها..... ۴۱
- گفتار پنجم: حرکت جوهری..... ۴۲
- گفتار ششم: تأثیر حرکت جوهری در حکمت متعالیه..... ۴۵
- مبحث سوم: معرفت‌شناسی در حکمت متعالیه..... ۴۹
- گفتار اول: حقیقت علم..... ۴۹
- گفتار دوم: اتحاد عاقل و معقول..... ۵۱
- مبحث چهارم: الهیات در حکمت متعالیه..... ۵۴
- گفتار اول: برهان صدیقین..... ۵۴
- گفتار دوم: علم تفصیلی خداوند به موجودات قبل از ایجاد آنها..... ۵۶
- مبحث پنجم: انسان‌شناسی در حکمت متعالیه..... ۵۷
- گفتار اول: قوای انسان..... ۵۷
- بند ۱: نفس نباتی..... ۵۸
- بند ۲: نفس حیوانی..... ۵۸
- بند ۳: قوه عقل..... ۶۳
- بند ۴: قوه اختیار..... ۶۵
- گفتار دوم: قوس نزول و قوس صعود هستی..... ۶۹
- گفتار سوم: انسان کامل در ادیان غیر اسلامی..... ۷۴
- گفتار چهارم: انسان کامل، در حکمت متعالیه..... ۷۷
- نتیجه‌گیری..... ۸۱
- منابع..... ۸۹

خلاصه

منطق تحول و پیشرفت یک جامعه از نگاه حکمت متعالیه که ترکیبی از آموزه‌های وحیانی و عقلانیت برهانی اسلام است، با هر معنی و مفهوم و هر الگو و استراتژی از توسعه نمی‌تواند همگامی و همراهی داشته باشد؛ زیرا آخرت در منظر این مکتب نه تنها با دنیا تعارض ندارد بلکه آن دو را مکمل همدیگر می‌پندارد. به عبارتی انسان تنها از طریق طی مسیر دنیا است که می‌تواند به کمال غایی خود برسد. هدف و جهت توسعه از این منظر عبارت از ارتقاء مستمر یک جامعه یا نظام اجتماعی به سوی یک زندگی بهتر و انسانی‌تر است و از آنجاییکه نقش انسان در ساختن چنین جامعه‌ای برجسته است، چنان توسعه‌ای مورد نیاز است که در تمامی ابعادش، اعم از سیاسی، اقتصادی و فرهنگی، راه را برای تحقق استعدادها و قابلیت‌های انسان میسر سازد. اما مسائلی که امروزه تحقق ایده‌آل انسانی را مخدوش نموده است را می‌توان در قالب سوالات زیر صورت‌بندی نمود: بشر امروز پس از این همه موفقیت‌های علمی، دردمندانه می‌نالد. از چه می‌نالد؟ کسری‌ها و کمبودهایش در کدام ناحیه است؟ آیا جز در ناحیه‌ی خلق و خوی و آدمیت است؟ در پاسخ می‌توان گفت، انسان امروز با همه‌ی پیشرفت‌های معجزه‌آسا در ناحیه‌ی علم و فن، از لحاظ انسانیت گامی پیش نرفته، بلکه به سیاه‌ترین دوران خویش بازگشته است؛ با یک تفاوت، و آن این که از برکت قدرت علمی و فلسفی و ادبی خویش، برخلاف گذشته، تمام جنایت‌ها را در زیر پرده‌ای از تظاهر به انسانیت و اخلاق، نوع‌پرستی، آزادی خواهی و صلح دوستی انجام می‌دهد. این یکی از تناقضاتی است که منطق بشر امروز گرفتار آن است. لذا ریشه مشکلات امروز بشر را در همین جا باید جست، همچنان که ریشه‌ی نیاز بشر به دین و معنویت و ایمان به خداوند متعال را نیز در همین جا باید به دست آورد.

یک برنامه پیشرفت قابل قبول، ضمن تعریف صحیح مبدا، مقصد و سعادت انسان، به امر

معاش دنیا که از ضروریات معاد است، نیز می‌پردازد؛ و شناخت سعادت و کمال انسان در گرو معرفت نفس است؛ و نفس، باب الله الأعظم و معرفت نفس، مادر تمام حکمت‌ها و اصل تمام سعادت‌هاست.

بر اساس الگوی سعادت در حکمت متعالیه، انسان دارای قوای مختلفی است که محصول حرکت جوهری و تکامل وجودی انسان هستند. لذت و خیر هر قوه، ادراک امر ملائم با طبع و جوهر آن است. در این بین، نفس ناطقه (قوه عقل) از لحاظ وجودی در مرتبه بسیار بالاتری نسبت به نفوس نباتی و حیوانی قرار دارد؛ لذا غایت مطلوب انسان، غایت عقلی است و اساس و سرچشمه هر نوع سعادت، عقل است؛ البته نه هر عقلی، عقلی که منقاد و مطیع و فرمانبردار از عقول عالیه و مبدأ المبادی باشد. به همین دلیل، اصل سعادت و خیر، طاعت خداوند بعد از معرفت او و رسیدن به مرحله «عقل مستفاد» است.

سعادت که یک امر اکتسابی و غیرفطری است و از طریق تعلیم و تربیت کسب می‌شود، دارای دو قسم دنیوی (شامل سعادت بدنی و خارجی) و اخروی (شامل سعادت عملی و علمی) است. پیشرفت، نیز که رابطه تنگاتنگی با سعادت دارد نمی‌تواند تک‌بعدی باشد؛ و وظیفه حکومت‌ها، تامین سعادت دنیوی و اخروی با از بین بردن عوامل فراموشی خداوند است که البته از طریق دو اقدام اساسی حاصل می‌شود: ۱. قانون‌گذاری بر اساس وحی الهی و عقلانیت و ۲. دفع مفسد برهم‌زنندگان اسباب دیانت و معیشت مردم.

با توجه به اینکه کمتر پژوهش‌گری به موضوع مبانی انسان‌شناسی پیشرفت، در حکمت متعالیه، پرداخته است؛ روش ما در این تحقیق، بیشتر از نوع اکتشافی است. آن‌هم از اسناد و مدارک و کتب دست‌اول فلاسفه و علمای حکمت متعالیه، خصوصاً ملاصدرا. لذا پس از گذر کوتاهی بر مبانی انسان‌شناسی پیشرفت و توسعه غربی، با رویکرد بنیادی و با روش توصیفی تحلیلی، به کتب اصلی حکمت متعالیه مراجعه نموده و تعریف دقیقی از انسان و قوای او به دست خواهیم آورد؛ سپس وجه تمایز و مهم‌ترین قوای انسان را نسبت به سایر موجودات، شناسایی خواهیم کرد و انسان کامل را در تکامل آن قوا، جستجو می‌نماییم. در نهایت مبانی پیشرفت و توسعه انسان را برای رسیدن به آن انسان کامل، طرح‌ریزی خواهیم نمود.